

Έπαινος του Διονύση Σαββόπουλου
από τον Καθηγητή-Ακαδημαϊκό κ. Θεόδωρο Δ. Παπαγγελή

Το Τμήμα Φιλολογίας του ΑΠΘ τιμά απόψε μια προσωπικότητα που θα μπορούσε, και από μίαν άποψη ίσως θα έπρεπε, να συγκαταλέγεται στους πιο προβεβλημένους αποφοίτους του. Αλλά ο Διονύσης Σαββόπουλος βρέθηκε κάποτε σε άλλα αμφιθέατρα μαζεύοντας πληροφορίες και υλικό που, καθώς γρήγορα το ένιωσε, πολύ δύσκολα θα φώτιζαν τις αιτίες που τον άφηναν μισό.

Δεν ξέρω αν η Φιλολογία θα του χάριζε καλύτερη φώτιση, ξέρω όμως ότι ένα από τα τιμαλφή μέσα στις αποσκευές που είχε μαζί του πάνω στο θρυλικό Φορτηγό που τον απέθεσε στην Αθήνα το 1963 ήταν η ανάμνηση του φιλολογικού του ποιμένα στο Ε΄ Γυμνάσιο Αρρένων. Εκεί όπου και ο ομιλών, λίγα χρόνια αργότερα θα καθόταν στα ίδια θρανία, πατώντας στα ίδια σανίδια που όμως τότε έτριζαν πιο δυνατά, πιο δυνατά κι απ' το ξύλινο ποδάρι της γιαγιάς μας.

Ήταν, λένε έγκυρες πηγές, καλός στα Αρχαία και έγραφε εξαιρετικές εκθέσεις, αλλά σας διαβεβαιώνω ότι μέχρι σήμερα το Τμήμα Φιλολογίας δεν αναγόρευσε κανέναν επίτιμο διδάκτορα μόνο με αυτό το σκεπτικό. Τα θέσμιά μας επιφυλάσσουν την τιμητική τήβεννο σε λογίους, είτε ιδρυματικούς είτε ελευθέρας βοσκής, και σε λογοτέχνες. Αταξινόμητος από αυτήν την άποψη, ο σημερινός τιμώμενος επιβάλλει έναν λίγο πολύ αιρετικό έπαινο αλλά προσωπικά αισθάνομαι ότι αυτό ακριβώς μας δίνει μια έξοχη ευκαιρία να πούμε με παρρησία, τόσο στους εντός όσο και στους εκτός των πανεπιστημιακών τειχών, ότι η κυρά μάνα μας η Φιλολογία, χωρίς να αρνείται τα παραδοσιακά σχολαστικά χούγια της, κατανοεί σήμερα, και με την πρόθυμη συνηγορία του διευρυμένου εγχειρήματος που οι αγγλοσάξωνες ονομάζουν *cultural studies*, ότι τα νήματα που συμβάλλονται στο πολιτισμικό υφαντό είναι πολύ περισσότερα και πολύ πιο πολύχρωμα από αυτά που είχε συνηθίσει στον αυστηρά επαγγελματικό αργαλειό της.

Κυρίες και κύριοι, ο Διονύσης Σαββόπουλος είναι εδώ ως συνθέτης, στιχουργός και ερμηνευτής, μια αδιαίρετη τριάδα που κωδικοποιείται συνήθως με τη λέξη «τραγουδοποιός». Είπα «αδιαίρετη», προσθέτω το «ομοούσια» και έχω τώρα στο νου μου το ερώτημα του William Butler Yeats: *πώς μπορούμε να ξεχωρίσουμε τον χορευτή απ' το χορό του;* Και, βέβαια, πώς μπορούμε να απορφανίσουμε τον στίχο από τη μουσική του; Δεν μπορούμε και δεν πρέπει, αλλά, κύριε Σαββόπουλε, η μοίρα σάς έστειλε σε άντρο και φάρα φιλόλογων, και είναι αλήθεια ότι η αρχαιογνωστική τους πτέρυγα, εδώ και αιώνες, αμαρτάνει ασύδοτη μελετώντας στίχους της Σαπφώς, του Αλκαίου, του Σησίχορου και άλλων παλαιών μεγιστάνων, ερήμην της λύρας και της μουσικής τους και χωρίς τους κυκλωτικούς χορούς που ανέδιδαν την νεανική, παρθενική ευωδία της αρχαίας εκείνης κοινότητας. Θέλω να πω ότι έχετε να κάνετε με επαγγελματίες, πωρωμένους και καθ' έξιν αμαρτωλούς που έχουν απωλέσει προ πολλού την αίσθηση της αμαρτίας —για να μην πω ότι εορτάζουν την αμαρτία τους.

Αλλά, βέβαια, η φωνή και το μέλος του Διονύση Σαββόπουλου είναι ουσίες ταχείας αποδέσμευσης στο μέσα αυτί μας, ταχύτερης, ασφαλώς, για τους συνεκδρομείς του '60, για όσους συμμετείχαμε άμεσα στην αρτοκλασία του *Βρώμικου Ψωμιού* το '72, για όσους βρήκαμε πρώτοι πρώτοι θέση στα *Τραπεζάκια έξω* το '83, για εκείνους που αποσβολωμένοι τον είδαν φρεσκοκουρεμένο το '89. Και επειδή τον Σαββόπουλο έτσι πολύ τον αφουγκραστήκαμε που πλήρης είναι αυτού η ακοή μας, θαρρώ ότι μπορούμε εύκολα να συμπληρώσουμε στο μέσα αυτί μας εκείνον τον ηχητικό πανδέκτη με τον φλοίσβο του Νέου Κύματος, τον λαγγεμένο νταλκά του ρεμπέτικου, τον ορυμαγδό του θρακομακεδονίτικου ροκ, εκεί όπου ο Τσιτσάνης με τον Μπομπ Ντύλαν αγκαλιά, ο Φρανκ Ζάπα παρέα με τον Μπάτη, τα χατζηδάκια και τα θοδωράκια, ροκιές βαλκανικές κι άλλα πολλά. Συνεχίζοντας τη διαδρομή του, το *Φορτηγό* του 1966 τις προάλλες ακόμη έκανε τους ιεράρχες να βγουν από τα άμφιά τους όταν η *Συννεφούλα* του, χαριτωμένη και αδόκητη, εισπήδησε στο εγχειρίδιο των Θρησκευτικών της Α' Λυκείου. Το *Περιβόλι του Τρελλού*, φυτεμένο το '69, σφύζει ακόμα με τους νοσταλγικούς χυμούς του. Τον *Μπάλλο* του '71 μπορείς να τον ακούσεις ακόμη σαν ενιαύσιο μυστηριακό δρώμενο που κάνει τα βαλκανικά ρουμάνια να ανατριχιάζουν με τις χάλκινες ροκιές του. Η τρομερή λαλιά της Σωτηρίας Μπέλλου στο *Ζεϊμπέκικο* του '72 θα καταγράφει πάντα υψηλά ρίχτερ στον σειсмоγράφο της ψυχής μας. Συνεχίστε την ακρόαση, μην πετάξετε τίποτε, και *Ας κρατήσουν οι χοροί ...* κι όποιος δεν το χόρεψε τουλάχιστον από μέσα του να του αφαιρεθεί πάραυτα η ελληνική ιθαγένεια.

Προσπαθώντας να κάνω μια αξιοπρεπή μετάβαση από την αδιαίρετη και ομοούσια τριάδα που έλεγα, θα πιαστώ από την εκπεφρασμένη πεποίθηση του Διονύση Σαββόπουλου ότι η ποίηση φέρει ενσωματωμένη τη δική της μουσική και γι' αυτό μόνο όταν επινεύσουν αγαθοί δαίμονες είναι ευτυχής η μελοποίησή της. Σύμφωνοι, αλλά γιατί να προμοδοτήσουμε αξιωματικά τον επαγγελματία ποιητικό λόγο και γιατί ο Παρνασσός απέναντι στη μπουάτ να μην είναι κάποτε ένα αμφίρροπο ντέρμπι; Είναι στην περίπτωση του Δ. Σαββόπουλου. Και ιδού:

ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ το κάμα που κλωσάει /στο γιοφύρι από κάτω τα ωραία κοτρόνια / τα σκατά των παιδιών με την πράσινη μύγα /ένα πέλαγος βράζοντας δίχως τέλος ...

Τρεις ριπές από αίσθηση πυρακτωμένης καλοκαιρινής ώρας, από το «Δοξαστικό» στο *Άξιον εστί* του Ελύτη. Και ξανακούστε:

*Καλοκαίρι
με μισόκλειστες τις γρίλλιες μεσημέρι
καλοκαίρι
καθρεφτάκια και μια θάλασσα που τρέμει
στο ταβάνι και τους γύψους μεσημέρι
καλοκαίρι
με τον κούκο μες στα πεύκα και τ' αμπέλι
καλοκαίρι
στόμα υγρό μικροί λαγόνες καλοκαίρι
με τη φέτα το καρπούζι στο 'να χέρι*

*με φιλιά μισολειωμένα καλοκαίρι
λίγες φλούδες στην κουζίνας το μαχαίρι.*

Εδώ το κάμα κλωσάει μια πυκνή αλληλουχία σημάτων που απλώνονται σε όλο το αισθητηριακό φάσμα. Ανακαλέστε στο μέσα αυτί σας τη μελωδική επένδυση, που δεν είναι αφαιρετέα, αλλά ομολογήστε: Όχι, όχι, αυτό δεν είναι απλώς τραγούδι.

Ο Σαββόπουλος, είπε κάποτε ο Μάνος Χατζηδάκις, κατέβηκε στην Αθήνα κουβαλώντας μια προσωπική μυθολογία, και οι μυθολογικοί χορηγοί του ήταν οι ποιητές της γενέθλιας Θεσσαλονίκης: «Ξεκινώ» λέει ο ίδιος «από τον Ασλάνογλου, τον Χριστιανόπουλο, τον Αναγνωστάκη, τον Πεντζίκη και στον δρόμο συναντώ τον Μπρασένς και τον Ντύλαν...». Αλλά ό,τι άλλο κι όποιους άλλους κι αν συναπάντησε στο δρόμο —και συναπάντησε πολλούς, από τον Σολωμό και τον Παπαδιαμάντη μέχρι τον Ζακ Πρεβέρ και τον Καρυωτάκη— η Σαλονίκη και η βιωματική συγκομιδή της παρέμεινε ως αρχετυπική εγγραφή στον σκληρό του δίσκο, κάποτε ίσως ως χαμηλοτάβανη φραγή που του ζητούσε κονφορμιστικούς συμβιβασμούς και ύστερα, με χρόνια με καιρούς, ως μαγνητικός βορράς της ώριμης νοσταλγίας του. Και δεν σας μιλώ για την κοινόχρηστη νοσταλγία της παλιννόστησης στα τοπία και τις αισθήσεις της παιδικής και εφηβικής ηλικίας αλλά για μια νοσταλγία που σε μέγιστη διαστολή κράτησε το έργο, τον βίο και την πολιτεία του Διονύση Σαββόπουλου μέσα σε έναν αιεφόρο κύκλο φυγόκεντρης βουλιμίας και κεντρομόλου αναστοχασμού. Θέλω να πω ότι η Θεσσαλονίκη, ως απόλυτα εσωτερικευμένο τοπίο πέρα από τον γεωγραφικό τόπο και τον βιωματικό χρόνο, πέρα από τη μεταφορική της επένδυση ως «χαμένου παραδείσου» και «χαμένης Ατλαντίδας», αυτή η Θεσσαλονίκη όχι πλέον της γεωγραφίας αλλά του μέσα κόσμου, είναι ίσως η απώτατη κρυμμένη αιτία που κάνει τον Σαββόπουλο, είτε ως τραγουδοποιό είτε ως πρόσωπο, να παλινδρομεί ακατάπαυστα ανάμεσα σε έναν στοχαστικό, κάποτε δύσθυμο, μονόλογο και σε μια ευαισθησιακή εξωστρέφεια που καλεί σε πάνδημη εορταστική συμμετοχή. Και ξέρει καλά ο ίδιος ότι είναι αυτή η κρυμμένη αιτία της μοναδικότητας που συγκροτούν η μουσική, η φωνή και οι στίχοι του: *Ξέρω να κρατώ τα μέτρα και τους χρόνους / τους μικρούς μου κώδικες σχεδόν τους ξέρω όλους /κι όμως δεν θα είχα επιτυχία / δίχως την κρυμμένη τους αιτία.* Και η ιδιάζουσα επιτυχία του είναι ότι κατάφερε να χαρτογραφήσει οδικά (και ωδικά) το βιωματικό, κοινωνικοπολιτικό, ιδεολογικό ή και το φαντασιακό σκηνικό μέσα στο οποίο πολλοί από μάς ξοδέψαμε τα καλύτερά μας χρόνια ως εκδρομείς της ελπίδας και της αυταπάτης, ως ονειροδρόμοι της δημοκρατικής εγρήγορσης και ως δωσίλογοι της αδράνειας, ως αβέβαιοι ακροβάτες ιπασσί στη μεθοριακή γραμμή Ανατολής και Δύσης, ως επίμονοι survivors μιας λίγο πολύ δυσερμηνευτής Ρωμιούσης, ως περιούσια κοινότητα προσώπων με ανάδελφα κέφια, τσαγανό και μεράκια —και ναι, ως κωλοέλληνες. Η ιδιάζουσα επιτυχία του με την κρυμμένη αιτία της είναι αυτή η δική του εσωτερική παλίρροια, με τη στοχαστική άμπωτη και την πανηγυρική πλημμυρίδα, που συντονίστηκε με τον παλίνδρομο παλμό δύο τουλάχιστον γενεών.

Τι ηχογράφησε στον αιώνα του ο τραγουδοποιητής; Τον μέγα παφλασμό των μέσων της δεκαετίας του '60, το σάλπισμα του 1-1-4 και του 15% για την Παιδεία, μιαν Αριστερά που, χωρίς πραγματική προοπτική εξουσίας, μπορούσε να διεκδικεί ιδεολογική αίγλη με την οντολογία των έντιμων προσώπων της, ένα φυλακισμένο όνειρο στο τσιμεντένιο δάπεδο της οδού Μπουμπουλίνας τον χουντικό Σεπτέμβρη του 1967, το παρατεταμένο ανήσυχο ξεμούδιασμα της Μεταπολίτευσης, την προσάραξη της ψευδώνυμης Αλλαγής, το μακρύ ζειμπέκικο της κομματικής ναρκοληψίας, τον αποσκορακισμό των δήθεν μεγάλων αφηγήσεων σε μια Ελλάδα ιδεολογικής κόπωσης και αμηχανίας, τον ευφραντικό γρίφο μιας φυλής που ξέρει να περνάει από τα «σκληρά» του διχαστικού πείσματος στην πανελλαδική μεθαδόνη του «Εθνική Ελλάδος γειά σου».

Λοξά ειρωνικός, καίρια σκωπτικός, αλλά και αυτοσαρκαζόμενος, ο Διονύσης Σαββόπουλος διεκδίκησε επίμονα το δικαίωμα να συλλογάται ελεύθερα, και συχνά να συλλογάται κόντρα στους παλαιούς εαυτούς του, τους οποίους, όταν τους βλέπει στο δρόμο πού και πού, δεν τους χαιρετάει. Του συνέβη να παύσουν να τον χαιρετούν εκείνοι που τον ήθελαν ακίνητο στο βάθρο, να φωτίζει με σταθερό νόημα την κατάμεστη από *συντρόφους, οικοδόμους, φοιτητές πλατεία*. Εκείνος, άλλοτε με εκείνην την αδιαίρετη τριάδα που λέγαμε, άλλοτε συνεντευξιαζόμενος, άλλοτε με υπολογισμένη θυμοσοφία, άλλοτε με αποφθεγματικές εκτονώσεις και κάποτε με ελεγχόμενες δόσεις αμεριμνησίας, αυθαδίασε απέναντι σε κατοχυρωμένες βεβαιότητες και αυταρέσκειες, δοκιμάζοντας να βρει συντεταγμένες και σημεία ισορροπίας στις αφύλακτες διαβάσεις όπου των Ελλήνων οι κοινότητες πορεύονται ανάμεσα στα ιπήλατα παραδοσιακών νοσταλγιών και στις υπερταχείες του δυτικού εκσυγχρονισμού. Και είναι σε κάτι στιγμές τέτοιας μελωδικής σχιζοφρένειας που ο Νιόνιος ακτινογραφεί ακαριαία το ανομολόγητο μέσα μας: *φιλότεχνοι κι αλλήθωροι προς κάποια Δύση πάντα / που παραμόρφωσε γενιές παλιά κι απ' το '30 / την ώρα που το μέσα μας κοβόταν σαν διαμάντι / στου Καζαντζίδη το λυγμό και του Παπαδιαμάντη*.

Ο Διονύσης Σαββόπουλος είναι εκ γενετής νοσταλγικός, έχει το θάρρος των νοσταλγιών του και νοσταλγεί πολλά, από τον εμβρυακό του πλακούντα μέχρι τις επισήμως απενεργοποιημένες περισπωμένες, τις ψιλές και τις δασείες που κάνουν, λέει, την ελληνική γλώσσα να *μοιάζει με παρτιτούρα*. Η παρομοίωση είναι όμορφη, θα μπορούσαν να την κεφαλαιοποιήσουν οι πρόμαχοι του πολυτονισμού στην επόμενη δίκη των τόνων —αλλά πάνω απ' όλα η παρομοίωση αποτυπώνει μια από τις μοναδικότητες του αποψινού τιμωμένου που εργάστηκε διά βίου *εν μουσική και λόγω*.

Εν μουσική και λόγω ο Σαββόπουλος έκλεισε όψεις, μορφές και σχήματα ελληνικής ζωής κάτω από πίεση πολλών ατμοσφαιρών. Γι' αυτό και οι μεγάλες συνθέσεις του σε φέρνουν στο κέντρο μιας βιωματικής στερεοφωνίας, μοναχικό πλάνητα, για παράδειγμα, μαζί με τον επαρχιώτη του *Τσάμικου* που μέσα στο μαγιάτικο ψιλόβροχο της πλατείας Ομονοίας νιώθει τη μοναξιά και το ξερίζωμα ως το μεδούλι του την ώρα που αναθρώσκει γνώριμος ήχος κλαρίνου μέσα από τον απρόσωπο

ορυμαγδό. Αλλά είπα προηγουμένως ότι ο Σαββόπουλος είναι έρμαιο μιας αντινομικής παλινδρόμησης ανάμεσα σε στοχαστική κατήφεια και σε μια φυγόκεντρη βουλμία που κάποτε εκδηλώνεται με τη σφοδρότητα υπερρεαλιστικής εκτόνωσης. Από την ατομική μοναξιά, τη μοναξιά που κατέγραφε και το βλέμμα του Γιώργου Ιωάννου στην ίδια πλατεία, πολλαπλασιάζονται ομόκεντροι κύκλοι που αντισταθμίζουν τον ερημικό μικρόκοσμο της Ομόνοιας με την πανελλαδική, οικουμενική και διαχρονική κατανομή τόπων και προσώπων: *Ζήτω η Ελλάδα / και καθετί μοναχικό στον κόσμο αυτό / Ελασσόνα, Λειβαδιά, Μελβούρνη, / Μόναχο, Αλαμάνια και Γραβιά / Αμέρικα / Βελεστίνο / Άγιοι Σαράντα, Εσκή Σεχίρ / Κώστας Κώστας Μανώλης Πέτρος/Γιάννης Τάκης /Πλατεία Ναυαρίνου / Διοικητηρίου και Εξαρχείων /Μπιζανίου κι Αναλήψεως /25^{ης} Μαρτίου ...* Τα παρόντα και τα παρελθόντα, ζώσα και αρχαική Ιστορία, ένδημοι, απόδημοι και έκδημοι ενός πανεθνικού μοναχισμού, όλοι και όλα μέσα στην υψικάμινο ενός και μόνο τραγουδιού ελληνικής χαρμολύπης που ωστόσο πάει να μοιάσει περισσότερο με εορταστική σύναξη. Θέλει δε θέλει, του αρέσει δεν του αρέσει, ο Σαββόπουλος κατορθώνει συχνά την αριστεία ή, αν προτιμάτε, τη ρετσινιά του εθνικού τραγουδοποιού —του τραγουδοποιού που λίγα χρόνια νωρίτερα, σε στιγμές πιο αυστηρής κατήφειας, μελοποιούσε την Ελλάδα του '60 ως παράγκα του χειμώνα (*κοπάδια κοπάδια στα υπουργεία / αιτήσεις για τη Γερμανία*) σε ένα τραγούδι που με κάποιο τρόπο θα το ακούω πάντα ως το μουσικό και ποιητικό ισοδύναμο του μυθοπλαστικού «ντοκιμαντέρ» του Θανάση Βαλτινού που τιτλοφορείται *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*.

Ρωμέικος, χαλαρός, καφενειακός ρήτορας, εφημερεύων κοινωνιολόγος, Αριστοφάνης της Ψωροκώσταινας, κανονάρχης και τελετάρχης στο λαϊκό και όχι μόνο στο λαϊκό τσακίρ κέφι μας, ανόργανος και ανοργάνωτος διανοούμενος, άλλοτε παλαικά ασπρόμαυρος, μακρυμάλλης με το αμπέχονο του αντικονφορμισμού, άλλοτε σαν ιερατική, πατριαρχική φιγούρα με του χρόνου το λεύκασμα, πλανόδιος (και πλανώδιος) στο «Βαλκανιζατέρ» του, ναυτίλος μιας παιδικής μνήμης που τον αρμενίζει μέχρι τη βυζαντινή Βασιλεύουσα, μέτοικος σε μια σύμμικτη Αθήνα που έκανε έκπληκτη στη μπάντα για να χορέψει ο έκκεντρος Σαλονικιός, επινοώντας ξανά και ξανά τον εαυτό του για να πειστεί και να πείσει ότι η μουσική και ο στίχος αρχίζουν από εκεί όπου την τελευταία λέξη δεν την έχει ο θάνατος, ο Διονύσης Σαββόπουλος ως τραγουδοποιητής δυσφόρησε, μελαγχόλησε, διαμαρτυρήθηκε, νοστάλησε, υπομνημάτισε και εόρτασε για λογαριασμό μας τις ωραίες αλλά και τις άβολες πραγματικότητες που συνέχουν των Ελλήνων τις κοινότητες. Και το έκανε μελωδώντας ταυτόχρονα τις αισθήσεις, τον νου μας, τις μνήμες μας με τον τρόπο που μόνο η σημαντική και γνήσια τέχνη γνωρίζει και μπορεί να το κάνει. Έμεινε ουσιαστικά αταξινόμητος και γι'αυτό ξίνισαν τα μούτρα τους όσοι συνέχιζαν να ανεμίζουν αμέριμνοι *σημαίες από νάυλον*, ενώ εκείνος, σε συνεχή διαπραγμάτευση με τα πέριξ και με τον εαυτό του, τελικά κατόρθωσε μian αγαπητική ανεξιθρησκεία λέγοντάς μας: «δεν ξέρω ποιος είμαι αλλά σας γουστάρω και σας αγαπώ».

Το Τμήμα Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της γενέθλιας Θεσσαλονίκης τιμά απόψε τη μουσική, ποιητική και στοχαστική διαδρομή του Διονύση Σαββόπουλου πιστεύοντας, μεταξύ άλλων, ότι έτσι τιμά και την κρυμμένη αιτία της μοναδικότητάς του. *Αν τον ρωτήσετε πού βρήκε δεκανίκι / πώς λογαριάζει να βρει την άκρη δηλαδή / θ' αποκριθεί: «Γεννήθηκα στη Σαλονίκη / και ξέρω απ' έξω τη διαδρομή».* Δεν ξέρω αν υποψιάστηκε ποτέ ότι η διαδρομή αυτή θα τον έφερνε απόψε εδώ. Αισθάνομαι όμως ότι η γενέθλια πόλη συγχαίρει και συναγάλλεται γιατί ξέρει ότι το Φορτηγό που τον πήρε κάποτε από εδώ δεν άλλαξε ποτέ τις σαλονικιές πινακίδες του.